

Προλογικό

Μεταρρύθμιση: μια πρόκληση πρὸς ὅλους καὶ γιὰ ὅλα;

Μὲ ἀφορμὴ τῆ συμπλήρωση 500 ἐτῶν ἀπὸ τῆ θυροκόλληση ἐκ μέρους τοῦ Λουθήρου στὶς 31 Ὀκτωβρίου τοῦ 1517 τῶν θέσεών του στὴν εἴσοδο τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τῆς Βυρτεμβέργης, ἡ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* ἀποφάσισε κατὰ τῆ συνεδρία τῆς στὶς ἀρχὲς Ἰανουαρίου τοῦ 2017 τὴν πραγματοποίησι ἀφιερώματος μὲ τὸν γενικὸ τίτλο: «Μεταρρύθμιση ἱστορικὴ ἐπισκόπησι καὶ κριτικὴ θεώρησι», τὸ πρῶτο τεῦχος τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ παρόν.

Τὸ περιοδικὸ *Θεολογία* δὲν θὰ μπορούσε νὰ μείνει ἀδιάφορο σὲ αὐτὴν τὴν ἐπέτειο, σὲ ἓνα γεγονός ποὺ προκάλεσε τὸν τότε δυτικὸν χριστιανισμό (Ρωμαιοκαθολικισμό), ἀλλὰ καὶ τὸν χριστιανισμό εὐρύτερα, ὅπως εἶναι γνωστό. Δὲν θὰ μπορούσε τὸ περιοδικὸ νὰ μὴν ἐπανέλθει, μὲ ἀφορμὴ τῆ συγκεκριμένη ἐπέτειο, σὲ ἓνα μεταρρυθμιστικὸ θρησκευτικὸ φαινόμενο, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὴν πλευρὰ του κατέχει γιὰ 500 συναπτὰ ἔτη –κατὰ γενικὴ ὁμολογία εἰδικῶν καὶ μὴ– κεντρικὸ ρόλο στὴ διαμόρφωσι μιᾶς διαφορετικῆς μεταφυσικῆς, μιᾶς νέας νοηματοδότησις βίου καὶ κοινωνικῆς πραγματικότητις, στὴ διαμόρφωσι εὐρύτερα αὐτοῦ ποὺ ὀνομάζουμε νεώτερο Δυτικὸ πολιτισμό, ἐξέλιξι τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα ἐντὸς τῆς ὁποίας μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο καὶ οἱ ὀρθόδοξοι ζοῦμε.

Ἡ ἀνάδυσι μιᾶς νέας θρησκευτικῆς πραγματικότητις, ἐν προκειμένῳ τῆς Μεταρρυθμισις, ἀποτελοῦσε ἀφ' ἑαυτῆς πρόκλησι καὶ

ἀπειλή για τις μέχρι τότε θρησκευτικές, εκκλησιαστικές πραγματικότητες. Και δεν είναι τυχαίο ότι με τέτοιο τρόπο βιώθηκε και από την τότε παπική ήγεσία, εξ ου και η αντίδρασή της δια της Ἀντιμεταρρυθμίσεως με τὴ σύνοδο τοῦ Τριδέντου τὸ 1545 μ.Χ., ἡ ὁποία δὲν περιορίστηκε μόνο σὲ ἐπίπεδο θεωρητικὸ ἀλλὰ ἐκδηλώθηκε καὶ σὲ πρακτικὸ [ἀρκεῖ νὰ θυμηθεῖ κάποιος πόσοι μεταρρυθμιστὲς ὀδηγήθηκαν στὴν πυρὰ ἢ τὴ σφαγή –νύκτα τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου (1572 μ.Χ.)].

Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι τόσο τυχαῖο, διότι κάθε θρησκεία ἀπὸ τὴ φύση της, *ab initio*, ἔχει μιὰ δυναμικὴ προσφέρει καὶ ἀναγγέλλει ἄποψη, ὅχι μόνο σὲ ἐπίπεδο μεταφυσικὸ –καὶ τί νόημα θὰ εἶχε ἄλλωστε, ἂν δὲν εἶχε ἀντίκρουσμα στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα;– ἀλλὰ νοηματοδοτεῖ κάθε πτυχὴ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἐπομένως, ἡ ὅποια νέα ἀνάδυση μιᾶς νέας πίστεως, κατὰ βάθος ἔχει ὡς περιεχόμενο τὴν ὑποκατάσταση, τὴν ἀντικατάσταση τῶν παλαιότερων καὶ τὴν ἀντληση πιστῶν ἀπὸ τὶς προηγούμενες δεξαμενές· διαφορετικὰ δὲν πρόκειται νὰ ἐπιβιώσει.

Ἡ νεωτερικὴ ἄποψη ὅτι ἡ θρησκεία ἀσχολεῖται μὲ τὸν μεταφυσικὸ κόσμο, μὲ τὸ «ὑπερέραν», καὶ ἡ ἐπιστήμη-πολιτεία μὲ τὸν αἰσθητὸ κόσμο, μᾶλλον ἀποτελεῖ ἕναν στρουθοκαμηλισμὸ. Εἶναι ἴσως ἀπαραίτητο νὰ θυμίσω ὅτι ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου αὐτὸ δὲν εὐσταθεῖ, διότι σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη ἀντίληψη γίνεται ἀποδεκτὴ μόνον ἡ διάκριση κτιστοῦ-ἀκτίστου. Ὅμως ἀρκεῖ ὁ κοινὸς νοῦς καὶ μόνο, γιὰ νὰ ἀντιληφθεῖ ὁ καθένας ὅτι οἱ θρησκείες εἶναι συστήματα ποὺ ἔχουν λόγο γιὰ κάθε πτυχὴ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ ρυθμίζουν τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, συχνὰ μέχρι ἐξαντλητικῶν λεπτομερειῶν. Ἐπομένως ἡ ἐπιρροή τους δὲν μπορεῖ νὰ ἐγκλωβισθεῖ ἐρμητικὰ σὲ ἕνα μέρος τοῦ αἰσθητοῦ, π.χ. στὸν ἰδιωτικὸ βίον ἢ στὸ μεταφυσικὸ ἐπίπεδο. Στὴ βάση αὐτῆς τῆς προοπτικῆς, καὶ ἡ ἀπαίτηση τῆς πολιτείας καὶ μερίδας ἐπιστημόνων ἡ θρησκεία νὰ ἀσχολεῖται «μὲ τὰ τοῦ οἴκου της» ὅχι μόνον εἶναι οὐτοπικὴ, ἀλλὰ ὑποκρύπτει καὶ ἕναν ἀνεπίγνωστο φθόνον τοῦ ρόλου της. Ἔτσι μπορεῖ κάποιος νὰ κατανοήσῃ τὸ λεχθὲν

ὅτι οἱ γεωπολιτικὲς συγκρούσεις εἶναι σύγκρουση πολιτισμῶν¹, καὶ ἐν τέλει κατ' οὐσίαν εἶναι σύγκρουση θρησκειῶν, γεγονός ποῦ θὰ μπορούσε νὰ βοηθήσει νὰ γίνῃ κατανοητός, ἂν καὶ ὄχι συμβατὸς τὶς περισσότερες φορὲς μὲ τὴ διδασκαλία τους, ὁ λόγος ποῦ καὶ κάποιες θρησκείες ἔχουν καταφύγει στὴ χρῆση βίας.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω, ἡ Μεταρρύθμιση σὲ ὅλες τὶς ἀρχικὲς βασικὲς τῆς ἐκδοχῆς (Λουθήρου, Ζβιγγλίου καὶ Καλβίνου) ἦταν κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰν ἀπλὴ πρόκληση, γιὰ τὸν Ρωμαιοκαθολικισμό κατ' ἀρχάς.

Ἡ Μεταρρύθμιση—ὡς γνωστόν—εἶχε ὡς ἀφετηρία τὴ δημοσιοποίηση 95 θέσεων-σημείων, διὰ τῶν ὁποίων ἐξέφρασε ὁ Λούθηρος καὶ γραπτῶς τὴν ἤδη ἐκπεφρασμένη ἀντίθεσή του πρὸς τὸν Παπισμὸ καὶ τὶς πρακτικὲς του. Ὅμως οἱ μεταρρυθμιστὲς δὲν περιορίστηκαν στὴ γραπτὴ ἀνάρτηση τῆς διαφωνίας των, ἀλλὰ ἀναζήτησαν τὴ μεταμέλεια τῆς παπικῆς ἡγεσίας καί, ὅταν αὐτὴ ἀπέβη ἄκαρπη, προχώρησαν ἀκόμη ἓνα βῆμα περισσότερο στὴ συστηματικὴ θεωρητικὴ θεμελίωση τῆς διαμαρτυρίας των.

Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ διατύπωση ἐνὸς νέου δογματικοῦ πλαισίου, τὸ ὁποῖο ἄγγιξε, ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο μὲ βάση τὴν ἀρχὴ ποῦ πρὶν λίγο ὑπενθυμίσαμε, ὅτι δηλαδὴ οἱ θρησκείες ἐνδιαφέρονται γιὰ ὅλα τὰ ἀνθρώπινα, ὅλα τὰ βασικὰ κεφάλαια τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ζωῆς καὶ πράξεως, ἥτοι τὴν τριαδολογία, τὴ χριστολογία, τὴν πνευματολογία, τὴν ἀνθρωπολογία, τὴν κοσμολογία, τὴν ἐκκλησιολογία (τὴ φύση, τὴν ἀποστολή, τὴ μυστηριακὴ δομὴ τῆς ἐκκλησίας), τὴ σωτηριολογία, τὴν ἐσχατολογία, τὴ θέση τῆς ἱερᾶς παράδοσης, τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τὴ θέση τῆς θείας χάριτος, τοῦ λόγου καὶ τῆς γνώσεως, τὴ σχέση τῆς ἐκκλησίας μὲ τὴν κοσμικὴ ἐξουσία, τὸ νόημα τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τῆς ἐργασίας κ.λπ. καὶ τὸ ὁποῖο νέο πλαίσιο ἀναστάτωνε, προκαλοῦσε, ἀμφισβητοῦσε τὰ θεμέλια τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ οἰκοδομήματος.

1. Βλ. σχετικὰ S. Huntington, *Ἡ σύγκρουση τῶν πολιτισμῶν καὶ ὁ ἀνασχηματισμὸς τῆς παγκόσμιας τάξης*, ἐκδ. Πατάκη, Ἀθήνα 2017.

Ἡ Μεταρρύθμιση μπορεῖ νὰ ξεκίνησε ὡς μία κρίση στοὺς κόλπους τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, ὡς μία ἀντίδραση στὴν παπικὴ αὐθεντία καὶ ἀπολυταρχία, γρήγορα ὅμως, λόγω πολλῶν παραγόντων ἢ ἀνάλυση τῶν ὁποίων δὲν εἶναι στόχος τοῦ παρόντος σημειώματος, ἔλαβε εὐρύτερες καταλυτικὲς διαστάσεις –ὅπως ἄλλωστε ἐπιβεβαιώνεται μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία– ὄχι μόνο γιὰ τὴν πορεία τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ κόσμου.

Σὲ αὐτὴ τὴ βάση δὲν θὰ μπορούσε νὰ μὴν ἀποτελέσει πρόκληση γιὰ τοὺς μεταρρυθμιστὲς ἢ ὑπαρξὴ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, καὶ πρὸς τὴν ὁποία κινήθηκαν φιλικά². Στὴ βάση αὐτή, ὁ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ Λουθήρου Φίλιππος Μελάγχθων (1497-1560) θὰ ἀποστείλει ἐπίσημη ἐπιστολὴ τὸ 1559 μὲ τίς θέσεις τῶν μεταρρυθμιστῶν πρὸς κρίση στὸν τότε Οἰκουμενικὸ Πατριάρχῃ Ἰωάσαφ Β΄ (1555-1565). Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐμφάνιση τῆς μεταρρύθμισης ἦταν μιὰ πρόκληση μὲ τὴν ἔννοια ἂν μὴ τι ἄλλο τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ νέο καὶ γιὰ τὴν ὀρθόδοξη πλευρά. Αὐτὸ τὸ ἀποδεικνύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχῃς Ἰωάσαφ θὰ ἀποστείλει στὴ Δύση τὸν διάκονό του Δημήτριο Μυσὸ πρὸς μελέτη τοῦ φαινομένου.

Σὲ ἓναν κόσμον ποὺ εἶναι διαρκῶς στὸ εἶναι του νὰ ἀναζητεῖ καὶ νὰ κινεῖται, μιὰ κάποια κατ' ἀρχὴν συνάντηση μεταξὺ μεταρρυθμιστῶν καὶ ὀρθοδόξων δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀποκλεισθεῖ γιὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους λόγους. Δὲν θὰ μπορούσε δηλαδὴ νὰ ἀποφευχθεῖ μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ ἐξ ὀρισμοῦ ὁ ἄνθρωπος, καὶ κατ' ἐπέκτασιν οἱ λαοὶ δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν ἐρμητικὰ ἀποκομμένοι ἀπὸ τοὺς γείτονές τους, ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο κόσμον· ἰδιαίτερα κατὰ τίς τελευταῖες δεκαετίες, ποὺ ἡ ἔννοια τῶν συνόρων στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐπικοινωνίας καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς ἰδεῶν, ἀντιλήψεων καὶ θρησκευτικῶν πεποιοτήσεων δὲν ἀπαιτεῖ πλέον καμμία μετακίνηση ἢ κόστος.

2. Βλ. ἀναλυτικὰ περὶ αὐτοῦ Ἰω. Καρμίρης, «Ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Μελάγχθων περὶ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας», *Θεολογία* ΛΔ' (1963), τεύχ. 1ον (σ. 9-25), 2ον (196-213) καὶ ἰδίως 3ον (359-389).

Πέρα από την καλή διάθεση, δεν μπορεί να άρνηθεί κανείς ότι στη συνάντησή των συνέβαλε και τὸ γεγονός ὅτι οἱ εκπρόσωποι τουλάχιστον τῆς Μεταρρύθμισης ἀπὸ τὴν πλευρά τους, στὴν προσπάθειά τους νὰ πλήξουν ἀκόμη περισσότερο τὸν Ρωμαιοκαθολικισμό, εἶχαν κάθε λόγο ἀφ' ἑνὸς νὰ τοῦ ὑπενθυμίσουν μιὰν ἄλλη κρίση ἢ ὁποία εἶχε προηγηθεῖ, τὸ σχίσμα τοῦ 1054, καὶ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἐκκλησίας: τῆς ὀρθόδοξης, ἢ ὁποία καὶ ἐκείνη ποτὲ δὲν ἐδέχθη τὸ παπικὸ πρωτεῖο μεταξὺ τῶν ἄλλων –καὶ στὸ ὁποῖο τόσο σκληρὰ ἐναντιώνονταν καὶ οἱ ἴδιοι– καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐπιδιώξουν ἐπαφὲς μαζί της καὶ ἴσως τὸν προσεταιρισμὸ τῆς.

Ἀλλὰ –ὅπως γνωρίζουν εἰδικοί– ἡ μετάβαση στὴ Μεταρρύθμιση δὲν ἦταν κεραυνὸς ἐν αἰθρία, μιὰ ἀπλὴ ὑπόθεση ἦταν μιὰ περίπλοκη καὶ βαθεῖα διαδικασίᾳ ποὺ κράτησε χρόνια, μὲ πολλὲς προδρομικὲς κινήσεις, ἀσυνέχειες καὶ παλινωδίες, ἐντάσεις, δυσκολίες καὶ ἀντι-παραθέσεις, μὲ πολλοὺς παράγοντες νὰ τὴν προωθοῦν ἐμφανῶς καὶ ἀφανῶς, καὶ ἢ εἶχε ἐν τέλει ἀμφίδρομη σχέση μὲ τὴν ἐκάστοτε περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα, μὲ τὴν ὁποία δὲν μποροῦσε νὰ μένει ἀκοινωνήτη.

Σὲ αὐτὴν τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα συνέβαλε ἡ ἤδη ἐκατέρωθεν ἐπικοινωνία μεταξὺ δυτικῶν καὶ ἀνατολικῶν πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῆς Μεταρρύθμισης. Ὅμως ἀπὸ τὴ δεύτερη χιλιετία καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἐπικοινωνία αὐτὴ θὰ λάβει νέα χαρακτηριστικά, νέα στοιχεῖα θὰ ἐμφανισθοῦν καὶ ἡ μεταξύ των ἐπικοινωνία θὰ ἐπαναδιαμορφώσει τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα, ὅπως συμβαίνει ἄλλωστε καὶ σὲ κάθε ἐποχῇ. Θα ἐστιάσουμε ἐπιγραμματικὰ μόνον στὰ νέα ἐμφανῆ σημάδια τῆς ἐπικοινωνίας ποὺ λαμβάνει χώρα ἀπὸ τὴν πλευρὰ μιᾶς ὁμάδας ἐκ τῶν Ὀρθοδόξων, τὰ ὁποῖα θὰ δημιουργήσουν ἕνα ρῆγμα στὸν ἕως τότε τρόπο ποὺ οἱ ἀνατολικοὶ ἔβλεπαν τὴ Δύση.

Ἡ μάχη στὸ Ματζικέρτ τὸ 1071 γιὰ τὸν διορατικὸ τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς ἐπονομασθείσης ἐκ τῶν ὑστέρων Βυζαντινῆς. Ἴσως αὐτὸ νὰ μὴν εἶναι τόσο ἄσχετο σε συνδυασμὸ καὶ μὲ ἄλλες αἰτίες, ὅπως ὅτι ἤδη καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν αἰῶνα, κυρίως ὅμως ἀπὸ τὸν 12ο καὶ ἐντεῦθεν, ὀλοένα καὶ

περισσότερο σὲ μιὰ μερίδα διανοουμένων λογίων, μὲ κορυφαίους τὸν Μιχαὴλ Ψελλό (1018-1078) καὶ ἀργότερα τὸν Γεώργιο Πλήθωνα Γεμιστό (1355-1452) –οἱ ὅποιοι εἶχαν κάποιο ρεῦμα καὶ στὸν λαό– ἀρχίζει νὰ ἀναπτύσσεται θαυμασμὸς καὶ σπουδὴ γιὰ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πνεῦμα καὶ τὴν κλασικὴ γραμματεία καὶ παράλληλα ἓνας ταυτόχρονος ἀλληθωρισμὸς πρὸς τὴ Δύση – καὶ μάλιστα ὅλα αὐτὰ στὸν ἀντίποδα τοῦ ἕως τότε ἐκκλησιαστικοῦ-παραδεδομένου τρόπου νοηματοδότησης τοῦ βίου. Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἔχει εἰπωθεῖ, ὅτι αὐτὸ τὸ διάστημα τὸ κοσμοεἶδωλο τοῦ ἀγίου ἀρχίζει νὰ φλερτάρει νὰ ἀντικαταστήσει ἐκεῖνο τοῦ φιλοσόφου. Σὲ αὐτὴ τὴ βάση ὁ ἀλληθωρισμὸς σταδιακὰ μετατρέπεται σὲ θαυμασμὸ καὶ ἐνίοτε καὶ σὲ προσχώρηση. Ἐπομένως δὲν εἶναι τόσο τυχαῖο ὅτι ὁ Δημήτριος Κυδώνης μεταφράζει στὰ ἑλληνικὰ ἔργα τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου, τοῦ κυρίου ἐκπροσώπου τοῦ δυτικοῦ σχολαστικισμοῦ, καὶ τὸ 1364 ἀσπάζεται τὸν Ρωμαιοκαθολικισμό, ὅπως ἀργότερα καὶ ὁ μητροπολίτης Βησσαρίων.

Ἡ θετικὴ στάση πρὸς τὴ Δύση θὰ ἐνισχυθεῖ ἀργότερα καὶ ἀπὸ τοὺς «ἐνωτικούς» οἱ ὅποιοι, στὸν βαθμὸ ποὺ ἐνωτίζονται τὸ τέλος καὶ τῆς ἰδίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τόσο καὶ τάσσονται ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως «τῶν Ἐκκλησιῶν» μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι αὐτὸ θὰ κινητοποιήσει τοὺς δυτικούς στὴν ἀποστολὴ βοήθειας, παραθεωρώντας τὸ γεγονός ὅτι τὴ χαριστικὴ βολὴ στὴν Αὐτοκρατορία ἔδωσαν καὶ οἱ Δυτικοί, μὲ τὴν ἄλωση τῆς Πόλεως τὸ 1204. Τὴ φιλικὴ αὐτὴ τάση πρὸς τὴ Δύση θὰ ἐνισχύσουν καὶ ἐκεῖνοι οἱ Ἑλληνες λόγιοι, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα καταφεύγουν ἀρχικὰ κυρίως στὶς πόλεις τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας, ὅπου θὰ συναντηθοῦν μὲ τὶς προδρομικὲς μεταρρυθμιστικὲς κινήσεις καὶ τὸν δυτικὸ Οὐμανισμό καὶ θὰ βοηθήσουν ἐξαιρετικὰ τὴν ἀνδρωσὴ των. Σημαντικὸ ρόλο στὸν θαυμασμὸ τῶν φώτων ἐκ τῆς Ἑσπερίας θὰ παίξουν καὶ τὰ παιδιὰ τῶν ὑποδούλων ποὺ μετὰ ἀπὸ τὴν πτώση τῆς Πόλεως μεταβαίνουν στὴ Δύση γιὰ σπουδές.

Ἀντιλαμβάνεται ὁ καθένας ὅτι ὅταν ἐμφανίσθηκε τὸ 1517 ἡ Μεταρρύθμιση ὁ δρόμος τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ κάποιων ὀρθοδόξων καὶ

τῶν προδρομικῶν ἐκφραστῶν τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἀντιλήψεων –στὴν ὅποια τοὺς ἐμβρυακὴ ἢ νηπιακὴ ἐκδοχὴ– ὡς ἓναν βαθμὸ εἶχε ἤδη διανυθεῖ. Ὁ δρόμος ἦταν ἤδη ἀνοιγμένος· ἦταν στρωμένος μέχρι ἑνὸς σημείου ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς ζυμώσεις ποὺ εἶχαν προηγηθεῖ ἀρχικῶς μεταξὺ τῶν σχέσεων τῶν Ὁρθοδόξων μὲ τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς καὶ ἀργότερα μὲ τοὺς Οὐμανιστές, ἀλλὰ τὸν δρόμο τῆς ἐπικοινωνίας τῆς Μεταρρύθμισης μὲ τοὺς Ὁρθοδόξους ἀσφαλτόστρωσε ἡ ἀνακάλυψη τῆς τυπογραφίας τὸ 1455 καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας στὰ μετὰ τὴν ἐμφάνιση τῆς Μεταρρύθμισης χρόνια.

Πέρα ἀπὸ τὴν ὅποια ἐπίσημη μορφή ἔλαβε ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ Μεταρρύθμισης καὶ Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας εἶτε μέσα ἀπὸ τοὺς θεολογικοὺς διαλόγους, συνέδρια, ὑποτροφίες καὶ ἄλλες συναφεῖς ἐπαφές, πέρα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι πολλὲς ὀρθόδοξες ἐκκλησίες ἔγιναν πεδίο ἀνταγωνισμοῦ καὶ ἐπιρροῆς μεταξὺ τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ καὶ κάποιων προτεσταντικῶν κινήματων διὰ τῆς ἀποστολῆς ἱεραποστολῶν, ἐνδιαφέρον ἔχει καὶ μιὰ ἄλλη ἐπικοινωνία. Πρόκειται γιὰ τὴν περίπτωση ἐκείνη κατὰ τὴν ὅποια τὸ μεταρρυθμιστικὸ πνεῦμα διαχύθηκε κυρίως μέσῳ μεταρρυθμιστικῶν κρατικῶν παρεμβάσεων ἐξευρωπαϊσμοῦ λαῶν ὅπως διὰ τοῦ Μεγάλου Πέτρου (1682-1725) στὴ Ρωσία, ἢ διὰ τῆς Ὀθωνικῆς Ἀντιβασιλείας (1831) στὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἴσως ἀκόμη μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ ἐκατέρωθεν ἐπικοινωνία ποὺ συνετελέσθη μεταξὺ πιστῶν καὶ διανοουμένων, στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων τότε, ἀλλὰ καὶ τώρα, ἰδιαιτέρως στὶς ἡμέρες μας ποὺ οἱ μεταναστεύσεις πολλῶν ὀρθοδόξων συμπολιτῶν μας σὲ χώρες κατὰ παράδοση προτεσταντικὲς αὐξάνονται καὶ ἔτσι ἀνοίγεται ἓνας ἄλλος κύκλος ἐπικοινωνίας μὲ ὅ,τι αὐτὸ συνεπάγεται.

Ἄν θέλουμε νὰ εἴμαστε τουλάχιστον ρεαλιστές, ὀφείλουμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι τὸ νόημα καὶ τὸ περιεχόμενο κάθε συνάντησης δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ στατικά –ὅ,τι ἔλαβε χώρα κάποια στιγμή δὲν σημαίνει ὅτι λήγει κάποτε– ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ νοηθεῖ δυναμικά, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι διαρκῶς μᾶς ἀκολουθεῖ, συμβαίνει καὶ λαμβάνει χώρα. Ἐπομένως, σίγουρα μὲ κάποιον τρόπο ἀφήνει τὸ ἶχνος εἶτε

τὸ θέλουμε εἴτε ὄχι. Ἄν ἰσχύει αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενον, τότε δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαιρεθεῖ καὶ ἡ μέχρι τοῦδε συνάντηση μεταξύ ὀρθοδόξων καὶ μεταρρυθμιστῶν ἐπομένως στὸν ὅποιο βαθμὸ καὶ ἐπίπεδο συνέβη, ἀφοῦ συνέβη, ἄφησε τὸ ἀποτύπωμα, ἔστω καὶ ὡς μιὰ ἀφορμὴ ἐπιβεβαίωσης διαλεκτικὰ τῆς ἐκατέρωθεν ταυτότητάς των. Πέρα ἀπὸ τὴν ἀναφερθεῖσα ἔκβαση μιᾶς συνάντησης, ὑπάρχουν τουλάχιστον δύο ἀκόμη βασικὰ ἐνδεχόμενα: εἴτε ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο νὰ προσχωρήσει στὴ νοσηματοδότηση τοῦ βίου τοῦ ἄλλου μέχρι τελικῆς ἀπορροφήσεως καὶ συγχωνεύσεως τοῦ ἑνὸς ὑπὸ τοῦ ἄλλου, εἴτε νὰ ξεσπάσει μεταξύ των διαμάχη μέχρι τελικῆς πτώσεως – καὶ ὅλα αὐτὰ σὲ μιὰ μεγάλη ποικιλία ὑποδιαιρέσεων καὶ διαβαθμίσεων.

Οἱ σχέσεις μεταρρυθμιστῶν καὶ ὀρθοδόξων φαίνεται νὰ ἔχουν δοκιμασθεῖ σὲ πολλὰ ἐπίπεδα. Οἱ θέσεις ποὺ ἔχουν ὑποστηριχθεῖ φαίνεται νὰ γέρονουν περισσότερο ὑπὲρ τῆς διείσδυσης τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπίδρασης πολλῶν ἐκ τῶν ὀρθόδοξων παρὰ τὸ ἀντίθετο. Καὶ πέρα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι αὐτὸ ἀποδίδεται συχνὰ στὶς δυσμενεῖς ἱστορικὲς συγκυρίες ποὺ ἐπικρατοῦσαν σὲ πολλὰς ὀρθόδοξες χώρες, δὲν μπορεῖ κάποιος νὰ μὴν ὑποθέσει καὶ τὴν παρουσία καὶ ὑπαρξιακῶν, θεολογικῶν λόγων.

Ἐπομένως, δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἀπὸ πλευρᾶς τῶν ὀρθοδόξων, προϊόντος τοῦ χρόνου τῆς συναντήσεως αὐτῆς, ἀπὸ τοὺς περισσότερους μελετητὲς ἄλλοι ὑποστηρίζουν ὅτι προέκυψε βαβυλώνια αἰχμαλωσία τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, ἄλλοι ὅτι προέκυψε μιὰ ἑτεροβαρῆς μετακένωση τοῦ προτεσταντικοῦ πνεύματος, ἄλλοι ὁμιλοῦν γιὰ ἀλλαγὴ θρησκείας μέσῳ μιᾶς νέας ἐρμηνείας τῶν δογμάτων – ἂν καὶ τὰ δόγματα μένουν ὡς πρὸς τὴ διατύπωσή τους ἀνέπαφα – ἄλλοι (ὀλιγώτεροι) ὁμιλοῦν γιὰ ἐμπλουτισμὸ καὶ ἀλληλεπίδραση μέσα ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ σχέση ποὺ ἀναπτύχθηκε, ἄλλοι ὑποστηρίζουν ὅτι σφυρηλατήθηκε ἀκόμη περισσότερο ἢ προσήλωσή τους στὴν ὀρθόδοξη πίστη κ.λπ. Πάντως ἐξ ὅλων αὐτῶν συνάγεται ὅτι ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας προκλήθηκε ποικιλία ἀντιδράσεων. Πολλὰς ἀπὸ τὶς πτυχὲς αὐτῆς τῆς πρόκλησης, θὰ ξεδιπλωθοῦν μὲ ἰδιαίτερη ἐπιστημονικὴ δεινότητα

ἀπὸ ἐπιστήμονες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ το ἐξωτερικό, τοὺς ὁποίους καὶ εὐχαριστοῦμε γιὰ τὴν ποιοτικὴ συμβολή τους στὸ παρὸν τεῦχος.

Εἴτε ἔτσι εἴτε ἀλλιῶς, ἓνα εἶναι σίγουρο: ὅτι τὸ πλεόν λειτουργικὸ καὶ σημαντικὸ ἀπὸ τὴν πλευρά μας ὡς ὀρθοδόξων εἶναι νὰ ἀνατρέχουμε στὶς συνέπειες αὐτῆς τῆς προκλήσεως, τῆς συναντήσεως, γιὰτὶ τίποτε δὲν εἶναι δεδομένο καὶ αὐτονόητο. Πάντοτε μιὰ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ στὸ τότε καὶ μιὰ ἐντρύφηση στὸ τώρα –ποὺ πλεόν καὶ αὐτὸ εἶναι τόσο ρευστό– εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς διαφωτίσουν στὸ κατὰ πόσον παραμένουμε ἐναρμονισμένοι μὲ τὸ ὄντως ὀρθόδοξο φρόνημα, τὸ ἦθος καὶ τὴν ταυτότητά μας, ἥτοι κατὰ πόσον ἰστάμεθα διαλεκτικὰ ἔναντι τῆς παρουσίας τοῦ ἄλλου, ἀσυγκίνητοι ἀπὸ ἐμπαθεῖς λογισμοὺς καὶ πράξεις ἢ συναισθηματικὲς ὑπερβολὲς ἐνώπιον τῆς ἑτερότητας τοῦ ἄλλου.

Ἡ ἀντὶ αὐτοῦ: ἀμόλυντοι ἢ ἀσυγκίνητοι ἀπὸ τὴν ἐμπάθεια ἢ τὴ γοητεία ἐνώπιον τῆς ἑτερότητας τοῦ ἄλλου.

Ἀλέξανδρος Κατσιάρας